

NYELVTÖRTÉNETI ADATOK

A ruszinok elnevezései a XVI–XVIII. században

A témával kapcsolatban két megyének a feldolgozása áll rendelkezésünkre: Máramaros és Ugocsa. Beregből csak szórványos adataim vannak a XVI. századból. Mind Máramaros, mind Ugocsa bőséges családnevi adatokat is közöl egészen a XVIII. század végéig. Mint tudjuk, a vezetéknevek konzervatívak, számos régiséget őriztek meg. Családneveink egy része utalhat az etnikumra, bár a ruszinban jóval kevesebbel találkozhatunk, mint a magyarban. Máramarosban és Ugocsában nem csupán a ruszinokra mint egységes népre hoznak adatokat, hanem a kialakulófélben levő egyes nyelvjárási, néprajzi csoportjaira is. Ilyen a *Bilák* és a *Lemák* (MIZSER 2005: 30–1). Ezek azonban csak a XVII. század legvégéről és a XVIII. század elejéről valók. E csoportok beköltözése nyilvánvalóan nem sokkal ezelőtt történt.

Máramaros megye (BÉLAY 1943. passim): 1550-től vannak adataink. *Orosz*: BÉLAY Szaplonca (ma: Săpința, Románia) alatt a következőket írja: „A zsellérnevek között feltűnően sok a rutén eredetről tanúszkodó *Orosz* családnev” (BÉLAY 1943: 192). Ez nemcsak Szaploncán, hanem az egész megye területén a leggyakoribb népnévi alaptagú családnev (az *Oláh* mellett). Elmondhatjuk, hogy a ruszinok általános magyar elnevezése az *orosz* volt. E népnévi előzetesen már részletesebben írtam (MIZSER 2006: 235–6). Sajnos, ezt a jelentést etimológiai szótáraink nem közlik, hanem a ’nagyoros’ jelentést adják meg. Igaz,

ezt is jelentette, de őket inkább a *muszka* névvel illették. Máramarosban csak egyetlen egyszer fordul elő a *Muszka* családnév. 1575-ben tűnik fel Rahón (Рахів) az *Oroszföldi* név, és e században meglehetősen gyakoriságú. Családnévként hozza a CsnSz. (793) is. Vagy volhiniai vagy bukovinai eredetre mutat. A *Lengyelországi* vezetéknev Galíciából való bevándorlásra utal (CsnSz. 673 is). Mindkettő csak ideiglenesen használt családnév lehet, az etnikumra csak hozzávetőlegesen utal. Erősen megkérdőjelezve ide tartozhat a *Lengyel* és a *Polyák* név is, ha egyáltalán ruszinok voltak. Nagy számmal képviselteti magát a *Rusz* családnév. A ruszin falvakban nem túlságosan gyakori, de a román (többségű) községekben feltűnő a gyakorisága, így feltételezhető, hogy elrománosodott ruszinokra (is) vonatkozik. A Bereg megyében 1570-ben találunk egy névként feltüntetett körülírást is: Prisliak *Rusz* 'jövendő ruszin' (MIZSER 2007: 80). Így joggal elmondhatjuk, hogy a ruszinok általános elnevezése a magyar *Orosz* mellett a *Rusz* volt. Román, illetve ruszin képzéssel jöttek létre belőle a következő formák: *Ruszan*, *Ruszanok*, *Ruszka*, *Ruszkó*. Sőt, az is előfordulhat, hogy egyetlen embernek két nevét is feljegyezték: Alsóróna (Rona de Jos, Románia): 1715: *Orosz* Damján, 1720: *Rusz* Damján. Husztközön (Нанково), Kalocsán (Колочава), Kelecsenyben (Келечин) ismert volt a *Ruscák* ~ *Ruscscák* név. A *Rusznák* (és nem a szlovákok által adott és gúnynévként használt *Rusznák!*) 1672-ben bukkan fel Kőrösmezőn (Ясіня), de több helyen is családnév. A *Ruszin* vezetéknevvvel 1585-ben, Kalocsán találkozunk először (*Ruzyn*), és a későbbiek folyamán is Kalocsa környékén fordul elő. 1570-ben a Bereg megyei Lohón összeírtak egy *Ruzin* nevű embert (MIZSER 2009: 66), a CsnSz. (92) csak 1648-ból hoz adatot. Az elmondottak alapján világos, hogy a *ruszin* népnév használatos volt ugyan, de nem túl gyakran. A románokat a megyében nemcsak *oláh*-nak nevezték, hanem *Olasz*-nak, *Volasz*-nak, *Vlasin*-nak, *Vlach*-nak is: e két utóbbiból származik a *Volosin*, illetve a *Bilák* elnevezés. Nyilvánvalóan arra utal, hogy a névviselek vagy románok szomszédságában laktak, vagy elruszinosodott románok voltak. 1676: Fr. *Bilaka* (Darva, Колодне). A Bilákon kívül képviselteti magát a *lemák* ~ *lemko* csoport is: 1715: Laurentius *Lemak* (Szuhatataka, Szárazpatak, Сухий), *Lemko* Iwan (Úrmező, Руське Поле). Kétes értékűnek érzem a csak egyszer, 1715-ben előforduló *Magyaruszka* nevet (Felsőróna, Rona de Sus, Románia).

U g o c s a m e g y e (SZABÓ 1937. passim): 1715–1788 közötti időszakból vannak adataink. Itt is általános és igen gyakori az *Orosz* családnév, tehát a névviselek többsége ruszin vagy ruszin származású. Maga a *Rusz* név nincs adatolva, de továbbképzett alakjai előfordulnak: *Ruszilo*, *Ruscscak*. 1745-ben jegyezték fel a *Ruszin* nevet Rákócson (Великий Раковець). A *Bilák* nevet Feketeardón (Чорнотисів) és Szőlősvégardón (Підвиноградів) viselték. Feltűnő a *Lemák* név gyakorisága: 12 helységből tudjuk adatolni.

A ruszin etnikumra utaló családnevek tehát meglehetősen tarkaságot mutatnak a régiségben. Azt természetesen nem mondhatjuk, hogy az elnevezések mindegyike általános volt, legfeljebb ingadozások lehettek a használatban a nyelvjárásoknak megfelelően. Nagyobb részük elvesztette népnévi jellegét, hiszen csak az *orosz* és a *ruszin* (esetleg a *rusznák*) maradt meg.

Máramarosban előfordul a *rutén* név is, igaz, latin formában. 1543: „To. plebanus *Ruthenus*” (Csománfalva, Чумальово) és 1549: „*Ruthenus* Franc. persbiter (!) Caluger dictus” (Herincse, Горінчово).

A hivatkozott irodalom

- BÉLAY VILMOS 1943. Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepítésétől a XVIII. század elejéig. Település- és népiségtörténeti értekezések 7. Bp.
- MIZSER LAJOS 2005. Ruszin etnonimek. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Közalapítvány Füzetek 21. Nyíregyháza. 29–31.
- MIZSER LAJOS 2006. Két népnév és ami körülöttük van (volt) nyelvjárásainkban. In: Nyelvi közösségek – nyelvi jogok. Szerk.: BENŐ ATTILA – SZILÁGYI N. SÁNDOR. Kolozsvár, 234–8.
- MIZSER LAJOS 2007. Ruszinokra utaló tulajdonnevek a 16. századi Bereg megyéből. Névtani Értesítő 29: 79–85.
- MIZSER LAJOS 2009. A munkácsi várhoz tartozó falvak hely- és személynevei 1570-ben. Névtani Értesítő 31: 63–7.
- SZABÓ ISTVÁN 1937. Ugocsa megye. Magyarság és nemzetiség. Tanulmányok a magyar népiségtörténet köréből I/1. Bp.

MIZSER LAJOS